

КВАЛІФІКАЦІЯ ОКРЕМИХ ПОРУШЕНЬ КОНКУРЕНЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В СФЕРІ ЦІНОУТВОРЕННЯ

Нагорний О.М.,
аспірант

Академії праці, соціальних відносин і туризму,
адвокат АО «Саєнко Харенко»

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-4870-6744>

e-mail: a77@ukr.net

Нагорний О.М. Кваліфікація окремих порушень конкуренційного законодавства в сфері ціноутворення.

У статті проаналізовано приклади кваліфікації Антимонопольним комітетом України порушень законодавства про захист економічної конкуренції в частині так званої «паралельної поведінки», що передбачено частиною третьою статті 6 Закону України «Про захист економічної конкуренції», та позицію Верховного Суду при перегляді цієї категорії рішень Антимонопольного комітету. За результатами аналізу, зокрема, виявлено наслідки доповнення цього Закону згаданою частиною третьою статті 6, які на практиці проявились у зниженні стандарту доказування відповідних порушень, що також створює ризики порушень прав та законних інтересів відповідачів у справах, що розслідує Антимонопольний комітет, та позбавляє можливості захистити такі права та інтереси в судах. Автором запропоновано зміни до Закону України «Про захист економічної конкуренції» задля усунення таких ризиків.

У статті також розкрито окремі проблеми доказування антиконкурентних узгоджених дій на висококонцентрованих ринках та зроблено пропозиції щодо можливих варіантів запровадження часткового секторального регулювання.

Значну увагу автор приділяє розкриттю методології оцінки економічної доданої вартості (EVA). Наукова новизна полягає у застосуванні цього методу EVA Антимонопольним комітетом при формуванні доказів для кваліфікації порушень у вигляді зловживання монопольним (домінуючим) становищем згідно з пунктом першим частини другої статті 13 Закону України «Про захист економічної конкуренції», а саме, встановлення таких цін чи інших умов придбання або реалізації товару, які неможливо було б встановити за умов існування значної конкуренції на ринку.

Окрім цього автор розглядає також доцільність застосування цього методу суб'єктами господарювання, що є відповідачами у справах Антимонопольного комітету, дії яких кваліфіковані за частиною третьою статті 6 Закону, як елементу стратегії захисту у відповідних справах, а також для суб'єктів, які діють на ринках, що є пріоритетними для Антимонопольного комітету та/або перебувають під його постійним моніторингом, для доведення наявності об'єктивних причин для вчинення схожих дій (бездіяльності) на ринку товару, які призвели чи можуть призвести до недопущення, усунення чи обмеження конкуренції.

Ключові слова: Антимонопольний комітет, АМКУ, захист конкуренції, законодавство про захист економічної конкуренції, антиконкурентні узгоджені дії, картелі, паралельна поведінка, монопольна ціна, зловживання монопольним становищем, *acquis* ЕС, економічна додана вартість, EVA метод, економічний аналіз.

Nahorny O. The qualification of individual violations of competition legislation in the field of pricing.

The article analyses the examples of qualification of the violations of the legislation on the protection of economic competition regarding so-called “parallel behavior” provided for in part 3 of Article 6 of the Law of Ukraine “On the Protection of Economic Competition” (hereinafter the “Law”) by the Antimonopoly Committee of Ukraine (hereinafter the “AMC”) as well as the position of the Supreme Court when reviewing this category of the AMC’s decisions. The results of the analysis revealed, in particular, the consequences of

supplementing this Law with the above-mentioned part 3 of Article 6, which appeared in practice in lowering the standard of proof for relevant violations, which also creates the risk of violation of rights and legitimate interests of defendants in cases investigated by the AMC and deprives them of the opportunity to protect their rights and interests in court. The author proposes the changes to the Law of Ukraine “On the Protection of Economic Competition” to eliminate such risks.

The article also reveals specific problems of proving anti-competitive concerted practices in highly concentrated markets and makes suggestions on possible options for introducing partial sectoral regulation.

The author devotes much attention to the disclosure of methodology for evaluating the economic value added (EVA). The scientific novelty consists in application of the EVA method by the AMC when collecting evidence for qualification of violations in a form of abuse of monopoly (dominant) position in accordance with paragraph 1 of part 2 of Article 13 of the Law, namely, establishment of such prices or other conditions for the purchase or sale of goods, which could not be established provided the existence of significant competition on the market.

The author also considers the feasibility of this method being applied by the entities which are defendants in the cases before the AMC qualified under part 3 of Article 6 of the Law as an element of the defense strategy in relevant cases, as well as for the entities that operate on the markets, which are a priority for the AMC and/or are under constant monitoring, to prove the existence of objective reasons for committing similar actions (inaction) on the product market, which led or may lead to the prevention, elimination or limitation of competition.

Key words: Antimonopoly Committee, the AMC, protection of competition, legislation on the protection of economic competition, anti-competitive concerted practices, cartels, parallel behavior, excessive price, abuse of monopoly position, the EU acquis, economic value added, the EVA method, economic analysis.

Постановка проблеми. Сфера захисту економічної конкуренції є досить складною, оскільки окрім суто правових норм та принципів оперує економічними поняттями та категоріями, які не визначені на рівні законів. Таким чином на Антимонопольному комітеті України (надалі – АМКУ) в межах передбачених законом повноважень [1] покладена відповідальність щодо правильного застосування законодавства про захист економічної конкуренції аби з одного боку ефективно та своєчасно застосувати надані законодавством повноваження, а з іншого боку не створити надмірний адміністративний тиск на бізнес.

Одним із основних порушень конкурентного законодавства з точки зору теорії конкурентної шкоди вважаються так звані картелі або, іншими словами, горизонтальні антиконкурентні узгоджені дії. Інструментарій для збору доказової бази є досить обмеженим. У перші роки діяльності АМКУ вдавалось знаходити прямі докази існування картелів, першим прецедентом виявлення прямого доказу було виявлення на стіні фотосалону протоколу про узгодження фіксованої ціни за фотографію відповідного розміру з підписами фотографів м. Вінниця. З часом виявлення прямих доказів стало більш складною задачею через обізнаність бізнесу щодо ризиків притягнення до відповідальності. Аби дещо розширити такий інструментарій доказування законодавцем було доповнено базовий закон в сфері захисту економічної конкуренції інститутом «паралельної поведінки», яка визнається антиконкурентними узгодженими діями за відповідних умов. На сьогодні є підстави припускати, що практика застосування цих норми закону як АМКУ, так і судами, дещо відрізняється від тієї, яку передбачав законодавець при розробленні закону. У зв'язку з цим автором через призму ключових рішень АМКУ та Верховного Суду аналізуються проблеми та недоліки кваліфікації окремих порушень конкурентного законодавства в сфері ціноутворення та пропонуються заходи на їх усунення.

Стан опрацювання цієї проблематики. Питання кваліфікації органами АМКУ порушень конкурентного законодавства у вигляді антиконкурентних узгоджених дій суб'єктів господарювання є одним з найважливіших питань з огляду на складність та значні наслідки для бізнесу, споживачів та суспільства в цілому у разі допущення помилок. Серед сучасних дослідників даної тематики особливо виділяються праці таких науковців як С.С. Валітов, Л.Г. Кузьменко, Р.І. Кузьмін, І.Ф. Коломієць, С.Л. Оленюк, О.О. Бакалінська, С.В. Шкляр, Г.М. Шовкопляс, Т.І. Швидка та ін. Водночас проблеми кваліфікації таких порушень саме у ціновій сфері не є досить розкриті з наукової точки зору.

Метою статті є критичний огляд особливостей кваліфікації окремих порушень конкурентного законодавства в сфері ціноутворення та формування пропозицій для підвищення ефективності розслідування АМКУ порушень, що пов'язані, зокрема, з так званими «надмірними» та «хижацькими» цінами.

Виклад основного матеріалу. У поле зору АМКУ час від часу потрапляють суб'єкти господарювання, що діють на ринках із високою прозорістю, поєднаною із значними ринковими частками та з ознаками схожої цінової поведінки, яку АМКУ, зокрема, детермінує шляхом проведення кореляційного аналізу. Кваліфікація порушень у діях таких суб'єктів переважно здійснюється на основі непрямих доказів, відповідно до частини 3 статті 6 Закону України «Про захист економічної конкуренції» (надалі – Закон про ЗЕК) [2], у вигляді схожих дій (бездіяльності), якщо аналіз ситуації на ринку товару спростовує наявність об'єктивних причин для вчинення таких дій (бездіяльності). АМКУ при цьому іноді не враховує аргументи відповідачів щодо існування об'єктивних причин, які зокрема полягали у зміні собівартості продукції, зміні співвідношення курсів валют та інших ринкових факторах тощо.

Суди приділили певну увагу до такої категорії справ та намагались розібратись в специфіці кваліфікації цих порушень. Так, наприклад, Верховний Суд у своєму рішенні від 12.08.2021 у справі № 910/11579/18 [3] вказував на те, що «з аналізу частини третьої статті 6 Закону про ЗЕК вбачається, що для кваліфікації дій (бездіяльності) суб'єктів господарювання на ринку товарів як антиконкурентних узгоджених дій у вигляді схожих дій (бездіяльності) на ринку товару (і які призвели чи можуть призвести до недопущення, усунення чи обмеження конкуренції) не вимагається обов'язкове встановлення та доведення факту чи фактів формального узгодження зазначених дій, в тому числі укладення відповідної угоди (угод). Це порушення встановлюється за результатами аналізу органом АМКУ ситуації на ринку товару, який: свідчить про погодженість конкурентної поведінки суб'єктів господарювання; спростовує наявність об'єктивних причин для вчинення зазначених дій».

Верховний Суд також зазначив, що «висновок органу АМКУ щодо відсутності у суб'єкта господарювання об'єктивних причин для вчинення схожих дій (бездіяльності) має ґрунтуватися на результатах дослідження усієї сукупності факторів, що об'єктивно (незалежно від суб'єкта господарювання) впливають на його поведінку у спірних відносинах, а не бути наслідком обмеженого кола факторів (наприклад, тільки ціни придбання товару). При цьому саме орган АМКУ має довести безпідставність посилення заінтересованої особи на інші чинники, що можуть позначатися на поведінці суб'єкта господарювання (зокрема, на специфіку відповідного товарного ринку; тривалість та вартість зберігання товару; час та вартість доставки; витрати на реалізацію товару тощо). На відповідний орган покладається обов'язок не лише доведення однотипної і одночасної (синхронної) поведінки суб'єктів господарювання на ринку, а й установлення шляхом економічного аналізу ринку (в тому числі, за необхідності, шляхом залучення спеціалістів та експертів) відсутності інших, крім попередньої змови, чинників (пояснень) паралельної поведінки таких суб'єктів господарювання. При цьому схожість дій має бути саме результатом узгодженості конкурентної поведінки, а не виявлятися у простому співпадінні дій суб'єктів господарювання, зумовленим специфікою відповідного товарного ринку» [3].

Не аналізуючи та не критикуючи обґрунтованість прийнятого Верховним Судом рішення в цій конкретній справі і дотримання ним же зазначених вище норм та принципів доказування при перевірці правомірності рішення АМКУ, із процитованої позиції суду вбачається, що суб'єкти господарювання мають певні економіко-правові інструменти для захисту своїх законних прав та інтересів як в АМКУ так і в судах. Водночас успішність стратегії захисту таких прав багато в чому залежить від того наскільки АМКУ та суди готові загалом сприймати як допустимі різні стратегії можливої поведінки суб'єктів господарювання на ринку.

Аналізуючи рішення АМКУ [4] в цій конкретній справі, як і загалом практику АМКУ та судів, автор не знайшов підтвердження, що АМКУ досліджував відносини на ринку щоб переконатись та виключити імовірність одноосібної поведінки (стратегії) суб'єкта, тобто, що такі схожі дії могли бути саме результатом стратегії «слідування за конкурентом» без будь-якого попереднього узгодження такої поведінки з конкурентами. Імовірність такої одноосібної поведінки може впливати із розуміння суті алгоритмів, які пропонує теорія ігор, зокрема з рівноваги Неша (англ. *Nash Equilibrium*), якою називається сукупність стратегій або дій у грі з двома чи більше гравцями, згідно з якими кожен учасник реалізує оптимальну стратегію, передбачаючи дії суперників [5]. Тобто це така сукупність стратегій та вирашів, при якій жоден із учасників не може збільшити виграш, змінивши вибір стратегії в односторонньому порядку, коли інші учасники не змінюють свого вибору.

При цьому останні дослідження [6] спеціально акцентують увагу на те, що ідеал некооперативної поведінки, який пропагує антимонопольне законодавство, повинен відповідати реальності, проте надто важко визначити різницю між змовою та прийнятною діловою діяльністю. Вказується, що це особливо складно у випадку цінового лідерства, як підтверджено двома провідними рішеннями Європейської комісії: *Dyestuffs*, *Imperial Chemical Industries Ltd* проти Комісії Європейських Співтовариств

і T-Mobile Netherlands BV проти Raad van bestuur van de Nederlandse Mededingingsautoriteit. Також згідно з рішенням Суду Європейського Союзу у справі «Барвники» та «T-Mobile», підкреслюється, що узгоджені дії вимагають встановлення контакту між конкурентами, і хоча це, безперечно, є «переконливим доказом» такого висновку, паралельне підвищення цін саме по собі не завжди є достатнім викликати презумпцію, що мали місце узгоджені дії. Таким чином в дослідженні робиться висновок, що одночасне встановлення цін, як це пояснюється рівновагою Неша, робить межу між змовою та чесним бізнесом дуже тонкою та вимагає спеціальних роз'яснень, з боку антимонопольних органів, щоб захистити бізнес від несправедливих звинувачень у фіксації цін, а ринок — від нечесної таємної фіксації цін.

Натомість в своєму Інформаційному листі від 09 червня 2023 р про огляд судової практики Верховного Суду з питань застосування законодавства про захист економічної конкуренції за 2022 рік [7] АМКУ вказує, для прикладу, на те, що «за наявності суттєвої різниці в закупівельних цінах на пальне, при цьому встановлення схожих роздрібних цін суб'єктами господарювання під час реалізації пального на інформаційних табло стаціонарних АЗС та синхронність у зміні траєкторій роздрібних цін, не можуть бути пояснені об'єктивними ринковими причинами. Єдиною причиною такої цінової поведінки є узгоджені дії у вигляді вчинення схожих дій. (Постанова ВС від 28.07.2022 у справі № 910/702/17 Позивач – ТОВ «Вог Рітейл», відповідач – Комітет, рішення Комітету від 28.10.2016 № 480-р)».

Маємо нагадати, що при прийнятті Закону про ЗЕК частини третьої, на яку ми мали посилання вище, не існувало. Законодавець доповнив Закон про ЗЕК частиною третьою статті 6 Законом від 31 травня 2005 року № 2596-IV «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення правового захисту економічної конкуренції». Запровадивши новий особливий стандарт доказування, ця частина вплинула на тлумачення АМКУ та судами стандартів доказування згідно з частинами 1 та 2 статті 6 Закону про ЗЕК, а фактично на практиці призвела до зниження стандарту, що своєю чергою негативно вплинуло на законні права та інтереси відповідачів у справах АМКУ.

З огляду на це задля забезпечення прав суб'єктів господарювання на свободу дій в конкуренції доцільним може бути в межах реформи законодавства про захист економічної конкуренції розглянути питання стосовно виключення частини 3 статті 6 із Закону про ЗЕК (як варіант, внесення певних її елементів до статті 5, яка визначає поняття узгоджені дії).

Водночас проблема розмежування при доведенні порушень власних стратегій конкурентів від прихованої узгодженої поведінки залишається не вирішеною. Найбільше ця проблема стосується олігополістичних ринків з огляду на те, що при олігополістичній ринковій структурі завдяки незначній кількості учасників зростає ризик можливості досягнення змов. Ця проблема стосується також ринків, що відрізняються підвищеною прозорістю завдяки технологічним рішенням, та які формують ціну на основі цінових алгоритмів, що стають дедалі більш поширеними в усіх секторах торгівлі.

Одним із варіантів розвитку науково-практичної дискусії може бути обговорення надзвичайної складності чи взагалі неможливості на практиці доведення конкурентними відомствами факту існування змови без ризику для збереження високих стандартів доказування.

У зв'язку з такими можливими складнощами в кваліфікації цього виду порушень та вже наявними на погляд автора ознаками порушень прав та законних інтересів суб'єктів господарювання через штучне зниження в практиці АМКУ та судів стандартів доказування, автором пропонується застосування в окремих випадках, коли це дозволяє структура відповідного ринку, альтернативного виду кваліфікації дій суб'єктів господарювання у подібних ситуаціях у вигляді зловживання монополієм (домінуючим) становищем шляхом застосування інституту колективного домінування, що передбачений статтею 12 Закону про ЗЕК, для детермінування спеціального суб'єкта відповідальності. Безперечно можливість такої кваліфікації вимагатиме від АМКУ проведення глибокого економічного аналізу для доведення того, що суб'єкти господарювання застосовуючи практику «слідкування за конкурентом» встановлюють «надмірні ціни», або, як передбачено абзацом другим частини другої статті 13 Закону про ЗЕК – встановлюють ціни, які неможливо було б встановити за умов існування значної конкуренції на ринку.

Загалом Європейські конкурентні відомства, як і Антимонопольний комітет України, приділяють певну увагу справам про встановлення суб'єктами, що займають монополієне (домінуюче) становище, надмірним (монополієно високим цінам). Хоча Європейські конкурентні відомства поділяють політику невтручання у цінові проблеми, пов'язані із такими цінами, практика останніх років свідчить, що увага до подібних питань зростає. Система доведення порушень будується на тому щоб спочатку виявити домінування фірми, а потім оцінити рівень «прибутковості» і обґрунтованість встановлених

цін. Кожен із цих тестів потрібен для належної кваліфікації порушення. Такий двоетапний тест вперше застосовано в Рішенні Європейської Комісії у справі United Brands [8].

Існують різні показники економічної рентабельності та методи її оцінки. Один з таких методів автор пропонує для застосування саме в практиці АМКУ. Пропонований метод ґрунтується на оцінці економічної доданої вартості (Economic Value Added, EVA), що вимірює “справжній” (не бухгалтерський) прибуток/збиток бізнесу [9]. Можна спрощено розуміти EVA як операційний бухгалтерський прибуток компанії, скорегований на величину податків за ефективною ставкою та зменшений на величину нарахування процентних витрат на залучення капіталу, інвестованого для отримання цього прибутку.

Для цілей цього дослідження пропонується використовувати зворотний EVA метод, який вперше був запропонований в посібнику, створеного на замовлення Світового банку спеціально для підготовки державних службовців України вищої кваліфікації [10] (значно пізніше аналогічний підхід розглянутий в роботі Suk Ho Jin, Suk Jae Jeong and Kyung Sup Kim [11]).

Зворотний EVA метод полягає у розв’язку оптимізаційної задачі $x^* = \underset{x \in X}{\operatorname{Argmax}} EVA(x)$ відносно значень управлінських змінних $x \in X$, що мають встановити менеджери компанії для того, щоб показник EVA був максимальним.

Для цілей цього дослідження можна вважати, що єдиними управлінськими змінними є ціни на продукцію компанії x^* . Тоді можна математично довести, що мінімальний рівень цін на продукцію має забезпечувати мінімально необхідний рівень віддачі від інвестованого в бізнес капіталу – *ROIC*. Тобто має виконуватися умова $ROIC = WACC$ (Weighted Average Cost of Capital), щоб лише компенсувати всі понесені процентні витрати, які вимірюють вартість всіх залучених капітальних та фінансових ресурсів з урахуванням ризиків, що вимірюється величиною *WACC*.

З практичної точки зору для АМКУ при оцінці відповідності цін суб’єктів господарювання консенсус може бути досяжний завдяки тому, що, з одного боку, *WACC* як міра належної рентабельності гарантує бізнесу досягнення лише мінімально необхідної ефективності. З іншого боку, АМКУ може погоджуватися на досягнення компаніями певного обмеженого рівня економічної прибутковості задля стимулювання інвестицій в сталий розвиток, допускаючи, що $ROIC > WACC$ на певну нормативну величину.

В результаті описаний компроміс досягається, якщо ціни компанії знаходяться в межах регуляторного коридору (між границею так званих «монополюно низьких цін» та границею для «надмірної ціни» як ціновими бар’єрами). Тому аналіз АМКУ має концентруватись на методах визначення вказаного регуляторного коридору.

Використання методу EVA також може бути елементом стратегії захисту суб’єктів господарювання, що є відповідачами у справах АМКУ, які кваліфіковані за частиною третьою статті 6 Закону. Окрім цього дотримання політики ціноутворення в межах цінового коридору, що розрахований за методом EVA, може використовуватись суб’єктами, які діють на ринках, що є пріоритетними для АМКУ та/або перебувають під постійним моніторингом, для забезпечення формування доказів та доведення, у разі необхідності, наявності об’єктивних причин для вчинення схожих дій (бездіяльності) на ринку товару, які призвели чи можуть призвести до недопущення, усунення чи обмеження конкуренції.

Висновки. Відповідно до статті 255 (Імплементация) Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони Україна має забезпечити застосування законодавства про конкуренцію, яке ефективно протидіє діям та операціям, зазначеним у статті 254 (a) (b) та (c). Сторони визнають важливість застосування свого відповідного законодавства про конкуренцію у прозорий, своєчасний та недискримінаційний спосіб, поважаючи принципи процесуальної справедливості та права на захист [12]. Також відповідно до статті 256 цієї Угоди Україна має наближувати не лише своє законодавство про конкуренцію до *acquis EC*, а й практику застосування.

Для забезпечення дотримання цих норм та принципів, зокрема, має бути скоригована практика АМКУ та судів в частині кваліфікації порушень у вигляді «паралельної поведінки». Оскільки така практика набула певної стабільності та підкріплена рішеннями Верховного Суду найбільш ефективним способом може бути виключення із Закону про ЗЕК частини третьої статті 6, що зумовить необхідність підвищення з боку АМКУ стандартів доказування відповідних порушень.

Для підвищення ефективності виявлення АМКУ цінових зловживань пропонується забезпечити проведення економічного аналізу для моніторингу ринків та розслідування порушень на основі методу, що ґрунтується на оцінці економічної доданої вартості (Economic Value Added, EVA), яка вимірює

“справжній” (не бухгалтерський) прибуток/збиток бізнесу. Використання такого методу допоможе уникнути помилок в оцінці ризиків застосування власних політик ціноутворення і суб’єктами господарювання, які володіють значною ринковою владою. Загалом використання сучасних економічних методів як з боку державних органів так і з боку бізнесу може сприяти забезпеченню справедливого економічного балансу інтересів у суспільстві та дотримання принципу верховенства права через глибоке розуміння економічних процесів та поведінки суб’єктів на ринках, які врегульовані правовими нормами. Особливо це стосується сфери захисту економічної конкуренції, яка створена та ґрунтується на основі поєднання правової та економічної галузей.

Список використаних джерел:

1. Про Антимонопольний комітет України : Закон України від 26 листопада 1993 р. № 3659- XII. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 50. Ст. 472.
2. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11 січня 2001 р. № 2210–III. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 12. Ст. 64
3. Постанова Верховного суду: Єдиний державний реєстр судових рішень 12.08.2021 Справа № 910/11579/18 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98999630>.
4. Рішення Антимонопольного комітету України від 21 червня 2018 р. № 315-р: Офіційний сайт Антимонопольного комітету України. URL: <https://amcu.gov.ua/npas/rishennya-315-r-vid-21062018>.
5. Фон Нейман Дж., Моргенштерн Е. Теорія ігор та економічна поведінка. М.: Наука, 1970. – 708 с.
6. Frédéric Pradelles, Carlo Serrano. The Nash equilibrium And the challenge of Simultaneous-move Price-setting Spotlight on competition law Issue 56 | September 2022, p. 22.
7. Інформаційний лист від 09 червня 2023 року «Про огляд судової практики Верховного Суду з питань застосування законодавства про захист економічної конкуренції за 2022 рік»: Офіційний сайт Антимонопольного комітету України. URL: <https://amcu.gov.ua/npas/oglyad-sudovoyi-praktiki-verhovnogo-sudu-z-pitan-zastosuvannya-zakonodavstva-pro-zahist-ekonomich-noyi-konkurenciyi-za-2022-rik>.
8. United Brands v. Commission of the European Communities [1978], Case 27/76. URL:<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61976CJ0027>.
9. G. Bennett Stewart III (2013). Best-Practice EVA. John Wiley & Sons; Omneya, A., Ashraf, S. and Eldin, B. (2021) Is Economic Value Added Momentum (EVA Momentum) a Better Performance Measurement Tool? Evidence from Egyptian Listed Firms. doi: 10.4236/ajibm.2021.113019).
10. Стулей В.А. Ділові фінанси: Навчальний посібник, К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 593 с.
11. Suk Ho Jin, Suk Jae Jeong and Kyung Sup Kim / A Linkage Model of Supply Chain Operation and Financial Performance for Economic Sustainability of Firm, Sustainability, 2017, 9, 139; doi:10.3390/su9010139.
12. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.